

Schwarz, Michal

[Geng, Shimin; Wei, Cuiyi. Gudai tujueyu yufa (Staroturkická gramatika)]

Linguistica Brunensia. 2012, vol. 60, iss. 1-2, pp. 338-341

ISBN 978-80-210-5883-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118268>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Geng Shimin & Wei Cuiyi. 2010. **Gudai tujueyu yufa [Staroturkická gramatika]**. Beijing: Zhongyang minzu daxue chubanshe. / 耿世民, 魏萃一。2010. 古代突厥语语法。北京: 中央民族大学出版社。388 stran. ISBN 978-7-81108-824-3. 32 RMB.

V srpnu 2010 vyšla nová příručka o staroturkické gramatice z pera pana profesora Geng Shimina (耿世民) a jeho kolegyně Wei Cuiyi (魏萃一). Vydala ji prestižní pekingská Centrální univerzita pro národnostní menšiny (Zhongyang minzu daxue), kam je prof. Geng i ve svých 82 letech stále povoláván k přednáškám a seminářům pro specializované doktorské studenty Ústavu kazašského jazyka a Ústavu ujgurského jazyka. Tímto příspěvkem bych rád zahájil pravidelné publikování recenzí nebo i jen zpráv o zajímavých dílech čínských lingvistů.

Nová monografie je celá napsána čínsky, ale určitě ji může využít i turkolog, který čínštinou nevládne, protože kniha je pro lepší orientaci opatřena obsahem v angličtině a staroturkické materiály (slova i texty) jsou transkribovány latinkou. Pro zkušeného turkologa jistě nebude problém vyhledat si významy potřebných slov v jiných slovnících. Potíž může nastat pro toho, kdo by rád využil i čínské překlady, výklady a komentáře. V předmluvě knihy se lze mimo jiné dočíst, že počátky přípravy čínských systematických materiálů o staroturkickém jazyce sahají do roku 1976. Podle osobního sdělení prof. Geng Shimina (10. února 2012) byla prof. Wei Cuiyi jeho kolegyní už v době studií na Orientálním ústavu Pekingské univerzity. Oba působili později v padesátých letech na Katedře Xinjiangských jazyků a literatur na Centrálním institutu pro národnostní menšiny, který byl nakonec reorganizován na dnešní Centrální univerzitu pro národnostní menšiny (Zhongyang minzu daxue 中央民族大学). Wei Cuiyi se po krátkém působení v Xinjiangu za Kulturní revoluce vrátila zpět na univerzitu pro národnosti do Pekingu a tehdy zároveň přišla ze Xinjiangské univerzity v Urumči i prosba, aby prof. Geng napsal staroturkickou gramatiku a další materiály pro tamní studenty a příští badatele. Prof. Geng měl již tehdy v osobních didaktických poznámkách do čínštiny přeloženo dílo *Alttürkische Grammatik* od Annemarie von Gabain a tento materiál se stal i jedním z východisek pro novou čínskou příručku. Wei Cuiyi se na prosbu prof. Genga podílela na sepsání několika oddílů gramatiky a materiály vyšly v roce 1979 jako první verze knihy *Gudai tujueyu yufa*. Kvůli nedostupnosti starší verze a aktuální potřebě nových studentů vyšly materiály v inovované podobě znovu roku 2010. Nyní žijí pan prof. Geng v Pekingu a paní prof. Wei v Holandsku v Haagu.

Významnou část knihy tvoří úvod (s. 1–44), následovaný přehledovými informacemi o staroturkických písmech a dialektech (45–71). Za relevantní jsou vzaty především materiály z období Turkického kaganátu (552–745 n. l.) a staroujgurské texty Ujgurského kaganátu z let 745–840 n. l. Přehled dějin bádání prof. Geng rozdělil do několika sekcí. Nejprve je na 20 stranách popsána západní turkologie od 17. do 19. stol. ve vztahu k textům v runovém písmu včetně jednostránkového přehledu významných nápisů a rukopisů, historických lokalit a státních útvarů, kde se jazyk nejstarších nápisů používal (např. i Pečeněgové na západě). Druhou sekci věnovanou staroujgurskému jazyku prof. Geng otevírá přehledem objevitelů v Čínském Turkestánu na přelomu 19. a 20. stol. a postupně přechází k jednotlivým turkologům a autorům gramatik. Před přehledem nejvýznamnějších staroujgurských textů je zajímavá informace o pozdních staroujgurských buddhistických textech z Turfanu ze 14. století, a v kompletním znění je citován zápis vůbec nejpozdějšího staroujgurského textu z roku 1687. Jedná se o datovací kolofon překladu buddhistické sůtry, který vznikl v provincii Gansu za mandžuského císaře Kangxi: *kang-si yigirmi altinc yil altinc ayning sakiz yangisi ... bashlayu bitip, sakizinc ayning bish yigirmisinta bitiyu tolu qildim*, volně: „Psaní (tj. rukopisu) započato v dvacátém šestém roce (vlády císaře) Kangxi v šestém měsíci (počínaje) osmým dnem, dopsáno patnáctého dne v osmém měsíci“ (Geng & Wei: 36). Analogicky se následně prof. Geng věnuje v dalším oddílu turkičtině z období Karachanidů (999–1140 n. l. – stručně např. Abazov 2008: komentář k mapě č. 18), a její recepci; mezi nejvýznamnější texty tohoto období patří *Slovník turkických dialektů* od Mahmúda Kašgarského (viz též Schwarz & Blažek 2011).

V části o písmech je 8 stran věnováno runovému písmu: po tabulce znaků s fonetickými hodnotami následuje podrobnější fonetický komentář a navíc reprodukce, transkripce, transliterace a překlad části nápisu ze stély Tonjukuka z území dnešního Mongolska; stručněji je na 5 stranách popsáno sogdijsko-staroujgurské písmo, jen bez závěrečného textového dokladu – věcně ho ale není třeba, protože tuto ilustrativní roli plní celá textová část monografie. Nicméně velmi stručně (pouhá strana a půl) a bez ilustrací jsou informace o písmu manichejském (s varietou estrangelo) a bráhmí, kterým se zapisovala celá řada jazyků (sanskrt, dva jazyky sakštiny, dva tocharské jazyky a kromě turkických materiálů vzácně i foneticky čínské texty!). Pro úplnost vizuální přehled všech písem staré turkicktiny a ujgurštiny nabízí ve svém stručném *Introduction to Turkology* např. Róna-Tas (1991) a detailní analýzu všech znaků abecedy tocharské varianty bráhmí včetně ligatur publikovala až Malzahn (2007). Právě tocharská varianta bráhmí byla pro Turkity nejvíce autoritativní v době Turkického kaganátu (a Západoturkického kaganátu), kdy čerstvě příchozí nomádi přejímali od usedlých Tocharů buddhismus, kulturně ale převládal vliv Sogdů. Prof. Geng ještě připouje i zmínku ojedinelých zápisů turkických textů tibetským písmem. Na stranách 64–68 je přehled nejdůležitější staroturkické literatury a na str. 68–71 nejdůležitější informace o dialektických variacích. Didaktické rozčlenění úvodu do jednotlivých sekcí zřetelně vyhovuje potřebám čínských studentů a běhu univerzitních kurzů.

Primárně didaktický význam má i vlastní gramatika. Výklady fonetiky se po přehledu systémů vokálů (72–75) a konsonantů (75–80) s příklady slov minimalisticky dotýkají pravidel vokalické harmonie (80–81), augmentace a oslabení hlásek (81), hláskových změn *i/ü, i/u, i/a, i/ä, b/m, b/w, -ng/-g* včetně metateze např. *ärdäm/ädräm* „dosáhnout“ (82–83), struktury slabiky (83), zdůraznění významu reduplikací (84) a délky vokálů (84). Stručná kapitola o lexiku (85–87) zmiňuje jednak základní slova a jednak slova rozvíjená sufixy různých slovních druhů plus dále složeniny a příklady foneticky upravených výpůjček, kde je jako jediný příklad přejímky z tocharských jazyků naneštěstí zvolena číslovka *tümän* „10.000“ ač jde ve skutečnosti o iránské slovo zprostředkované asi i tocharštinou. Také u šesti buddhistických termínů je indikován pouze původ v indických jazycích; podobně tyto termíny nebyly přejímány přímo, ale zpravidla zprostředkované přes další jazyky (např. *burxan* „Buddha“). Stručné přehledy fonetického inventáře a vokalických nebo konsonantních změn nemají za cíl být vyčerpávající a nejsou vedeny v metaanalytické rovině. Čínský důraz na praktičnost podtrhuje, že ani jedno slovo není uvedeno v rekonstruované podobě praturkického nebo altajského východiska – vše je opřeno jen o fyzicky doložitelné materiály. Přirozeně se ale i v Číně rozvíjí turkická komparativistika – viz např. obsáhlé dílo ujgurského turkologa Mu-hämmätrehima Sayita (pod čínskou verzí jména Matireyimu Sayite 2004), který staví i na pracích prof. Geng Shimina.

Kapitolu o morfologii otevírá oddíl věnovaný částem řeči (88–94) a pak pokračuje přehled druhů slov zčásti podle evropských gramatik. Oddíl se substantivy (95–122) je vypracován zvláště pečlivě a instruktivně se zaměřením na přehled aglutinačních sufixů se stovkami příkladů dvojic základních a odvozených slov. Velmi cenné jsou ilustrace použití slov (i podle typů sufixů) desítkami větných dokladů s konkrétními odkazy na rukopisné materiály a vždy s překladem do čínštiny. Stejným způsobem jsou probrána adjektiva (122–126), číslovky – ty jen s minimem dokladů – (127–130), zájmena (131–138). Slovesa (138–166) jsou zpracována se stejně detailním způsobem jako substantiva a potvrzují maximálně praktické zaměření celé knihy: zatímco fonetické principy jsou zpracovány minimalisticky, citované tvary slov lze výhodně užít jako vzory při práci s rukopisy a nápisy. Opět stručněji než substantiva a slovesa jsou představena adverbia (167–170), postpozice (170–176), spojky (176–178), částice (178–180) a tři příklady citoslovcí (180). I morfologie je tedy zpracována jako manuál pro filologickou práci a ne pro další analýzu systému jazyka samotného, jak je to obvyklé u některých moderních gramatik (např. i Erdal 2004). Zde je nutné připomenout, že by v případě této knihy ani nebylo korektní očekávat analytický text a to z následujících důvodů: 1) v Číně v 19. a 20. století nebyly k dispozici domácí tradice analytických směrů myšlení v tako-

vé míře jako na Západě a import intelektuálních proudů ze Západu byl v prvních dekádách ČLR diplomaticky řečeno limitován; 2) monografie je určena pro studenty jako příkladný materiál a tam se s analytickou prací nepočítá. Není na místě vidět v tom nedostatek nebo dokonce nekompetenci v teorii. Naopak jde o tradiční čínský přístup.

Po přehledu slovních druhů následuje kapitola o syntaxi, kde je nejprve věnována pozornost slovním spojením v rozsahu dvou až tří slov (181–185). Výklady větné struktury (186–199) jsou nejprve opřeny o uměle sestavené věty a pak jako v předchozích částech o příklady mnohem delších vět z konkrétních rukopisů včetně odkazů. Výklady gramatiky uzavírají indexy zkratek (200–201), bibliografie (202) a index gramatických sufixů s významy v čínštině (203–205).

Druhou důležitou část knihy tvoří edice vybraných textů s překlady (206–316). Jako první (206–228) je uveden příklad staroturkického runového Tonjukukova nápisu z Mongolska ze sumu Bajancogt. Ukázka textu je uvedena přehledem literatury a po přepisu textu v latině a překladu do čínštiny následují podrobné vysvětlivky. Ve 44–45 řádku jsou např. zmíněna některá z indoevropských etnik, která Turkité znali jako *saqa* „Sakové“, *tāzik* „(staří) Tádžikové“, *toqar* „Tocharové“, *soydaq* „Sogdové“ (Geng & Wei: 213). Staroujgurské texty reprezentují dvě významné literární památky: nejprve (229–257) rozsáhlá část buddhistického rukopisu *Suvarṇaprabhāsa* z Malovovy sbírky. Text rukopisných listů 607–627 je editován bilingvně – každý staroujgurský řádek doplňuje překlad do čínštiny a na závěr je vysvětlen původ několika slov v sanskrtu s případným zprostředkováním přes sogdijštinu. Jako významná památka nemohl chybět ani text *Maitrisimit* – ujurský překlad sanskrtského spisu *Maitrēyasamitināṭaka*, který se nedochoval v originále, ale jen ve z části poškozeném rukopisném souboru v tocharštině A (viz Ji & Winter & Pinault 1998) a ve zlomcích v sačině. Nález ujurské verze způsobil mnoho radosti, protože po pečlivé analýze a konfrontaci bylo možné rekonstruovat neúplný tocharský rukopisný materiál. Analýzou staroujgurské verze byl pověřen prof. Geng a němečtí kolegové (hlavně Hans-Joachim Klimkeit, Jens Peter Laut) – v Německu prof. Geng v mládí také studoval. Na s. 258–264 je zasvěcený filologický úvod, a na 264–310 text sedmnácti rukopisných listů, vždy strany a + b. I v případě tohoto textu je každý řádek ve staré ujurštině doplněn překladem do čínštiny; a na stranách 310–316 je doplněn heslář jmen a buddhistických termínů vypůjčených ze sanskrtu nebo sogdijštiny. Velmi cenný je indexový slovník všech slovních jednotek editovaných materiálů (317–354) – zde si turkolog nesinolog jistě dopomůže vlastními slovníky. V abecedním řazení indexu mají přednost přední vokály značené přehláskou.

Dotatky (355–388) obsahují překlady dvou článků. Jednak (355–364) prof. Geng přeložil článek V. Thomsena z r. 1893: *Dechiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l'Ienisei – Notice Preliminaire* (Thomsen 1893) – připojena je i fotokopie první stránky originálu – a druhý dodatek (365–388) je překlad článku: Bazin, Louis. 1964. „La littérature épigraphique turque ancienne“ in *Philologiae Turcicae Fundamenta* II. V doslovu (389) prof. Geng děkuje za podporu Ústavu pro studium jazyků národnostních menšin (Shaoshu minzu yuyan wenxue xueyuan), Ústavu pro kazašský jazyk, Ústavu pro ujurský jazyk – vše při Zhongyang minzu daxue – a s vděčností vzpomíná na v r. 2009 zesnulého kolegu Liu Xuezhena.

Knihla nemá souhrnnou bibliografii. Odkazy jsou průběžně v jednotlivých kapitolách a někdy představují spíš doporučení pro další četbu. Například doporučená bibliografie k hlavnímu oddílu gramatiky čítá jen 5 děl v čínštině, z toho jsou 4 od Geng Shimina (Staroturkická gramatika z r. 1979, Gramatika soudobé kazaštiny z r. 1989 plus nové monografie o gramatikách staré turkíčtiny a staré literární ujurštiny z let 2005 a 2006) a pak z roku 2005 Geng Shiminův překlad díla *Alttürkische Grammatik* od Annemarie von Gabain, které vyšlo poprvé ve Wiesbadenu u Harrassowitzu roku 1950. Z ruských, německých a anglických materiálů jsou doporučeny klasické gramatiky: Radloff 1897, Batmanov 1961, Ščerbak 1961, Nasilov 1961 + 1963, Tekin 1968 a Erdal 2004.

Nejen na díle prof. Geng Shimina je vidět, že věda není pouze sada velikánů oboru, i když prof. Geng velikánem rozhodně je. Věda je navíc řetěz osob, které předávají a rozvíjí štafetu po-

znatků, udržují osobní vazby a aktivně vytváří podmínky pro práci následující generace. V čínském prostředí to znamená vychovávat domácí badatele a vysílat je na nejprestižnější pracoviště do Evropy. Nezastupitelné místo prof. Geng Shimina v čínské turkologii a jeho působení v Evropě uvedu v samostatném portrétu v některém z příštích ročníků *Linguistica Brunensia*.

Literatura:

- Abazov, Rafis. 2008. *The Palgrave Concise Historical Atlas of Central Asia*. New York: Palgrave Macmillan.
- Erdal, Marcel. 2004. *A grammar of Old Turkic* (Handbuch der Orientalistik. Achte Abteilung, Zentralasien, 3 Bd.). Leiden & Boston & Köln: Brill.
- von Gabain, Annemarie. 1950. *Alttürkische Grammatik*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Ji, Xianlin & Winter, Werner & Pinault, Georges-Jean. 1998. *Fragments of the Tocharian A Maitreyasamiti-Nāṭaka of the Xinjiang Museum, China*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Malzahn, Melanie (ed.). 2007. *Instrumenta Tocharica*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Matireyimu Sayite (Muhämmätrehim Sayit). 2004. *Tujue yuyanxue daolun* (An Introduction to Turkic Linguistics). Beijing: Minzu chubanshe.
- Róna-Tas, A. 1991. *An Introduction to Turkology*. Studia Uralo-Altica 33. Szeged: Universitas szegediensis & JATEPress.
- Schwarz, Michal & Blažek, Václav. 2011. Klasifikace a přehled turkických jazyků. *Linguistica brunensia* 59, 25–59.
- Thomsen, V. 1893. Dechiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l'Ienissei – Notice Préliminaire. *Bulletin de l'Academie Royale des Sciences et des Letters de Danmark / Oversight over det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Furhandling* (1893), 285–299.

Příspěvek vznikl s finanční podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu P406/12/0655.

Michal Schwarz

Ji Yonghai. **Manyu yufa [Manchu Grammar]**. Beijing: Zhongyang minzu daxue chubanshe, 2010 / 季永海. **满语语法**. 北京, 中央民族大学出版社, 2010. 355 stran. 48 RMB. ISBN 978-7-81108-967-7.

V této drobné zprávě bych rád upozornil jen na netypické rysy příručky o gramatice mandžuštiny od Prof. Ji Yonghai, která vyšla v březnu 2010 v Pekingu také na Centrální univerzitě pro národnostní menšiny. V názvu knihy není specifikováno, že jde o příručku zaměřenou hlavně na literární mandžuštinu. Publikace zaujme už technickým řešením grafiky. Moderně se čínština píše vodorovně zleva doprava, ale klasické mandžuské písmo svíse shora dolů. Čínština je tomu v knize přizpůsobena. Výkladové věty v čínských znacích se píší do sloupců pod sebe a sloupce po sobě následují zleva doprava, aby mohly prokládat věty a jazykový materiál v mandžuštině. Čínské texty se dříve psaly svíse i kvůli podkladu na proužky bambusových destiček. Ty se v případě větších textů svazovaly provázky jako provazový žebřík (ale vodorovně), a takto se mohly skládat do vrstev (např. http://www.completebamboo.com/Pic%20Assets/Other/Bamboo_Book.jpg) nebo stočit do role (např. <http://www.cosmeo.com/images/pictures/player/ef6ee12e-e573-6745-fae7df1d02a-45c2e.jpg>) a při odvíjení se četly po jednotlivých proužcích. Psaní čínštiny v sloupcích se ujalo a tento styl byl typický ještě na začátku dvacátého století. Kaligrafie, slavnostní nápisy a básně se tak píší dodnes. Současný vědecký text zapisovaný svíse působí příjemně staromilsky. Stránkování